

تحلیل اجتماعی از اقتصاد مقاومتی

بر اساس آموزه‌های قرآن

سید علی نقی ایازی*

چکیده

ماهیت و گفتمان نظام جمهوری اسلامی، الگوی اقتصاد مقاومتی را برای توسعه و پیشرفت ضروری می‌نماید. بدین منظور این نوشتار تلاش عرصه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی را بر اساس این الگو مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و مبانی تقسیم‌بندی آن را مورد بررسی قرار دهد.

قلمرو روشی مقاله مبتنی بر مختصات روش کیفی است که با استفاده از مکانیزم تئوری زمینه‌ای تحلیل شده است. در این مسیر، زمینه‌ها و موانع مؤثر بر شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی، مورد کاوش قرار گرفته است. درباره زمینه‌های مؤثر بر شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی بر سه عامل اساسی حمایت‌های اجتماعی، امنیت و دانش تأکید شده است و آیات مناسب هر یک و زیرمجموعه‌های آن استقراء شده است. پس از ذکر زمینه‌های بسترهای مؤثر در شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی، از موانع تحقق اقتصاد مقاومتی یاد شده است. این موانع به‌طور کلی به دو دسته؛ حرام‌خواری: ربا، رشوه، زیاده‌خواهی در مصرف، ثروت‌اندوزی، اسراف، اتراف و نارسایی فرهنگی: وجود روحیه ناسپاسی، تکذیب رهبران دینی، بخل تقسیم می‌شوند.

کلیدواژه‌ها

اقتصاد مقاومتی، زمینه‌ها، حمایت اجتماعی، امنیت، دانش، نارسایی فرهنگی.

مقدمه

ماهیت اسلامی و استقلال طلبانه نظام جمهوری اسلامی، دشمنی نظام استکباری را به دنبال داشت و موجب شد تا از هیچ تلاشی برای ضربه زدن به این ماهیت استقلال طلبانه فروگذار نکند. یکی از گزینه‌های این تلاش، اعمال فشارها و تحریم‌های اقتصادی بود.

نظام جمهوری اسلامی در برابر این رویکرد نظام استکباری، دو راه پیش روی خود داشت: یا باید از ارزش‌ها و اصول اسلامی دست می‌کشید و خواسته‌های آنان را می‌پذیرفت و یا در مقابل زیاده‌خواهی‌های آنان ایستادگی و مقاومت می‌کرد.

راهبرد مقابله با زیاده‌خواهی نظام سلطه، ضرورت تکیه بر توان داخلی و کاستن از وابستگی اقتصادی را به‌عنوان یک رویکرد کاربردی، مشخص کرد. اقتصاد مقاومتی، می‌تواند دو ویژگی یادشده را ایجاد و تقویت کند و به‌عنوان یکی از روش‌های مقابله برای ادامه راه پیشرفت با رویکردهای گوناگون را بیش از پیش آشکار سازد.

بنابراین طراحی، تبیین و عملیاتی‌سازی اقتصاد مقاومتی باید به‌عنوان یک راهبرد مستمر و پایدار در نظام جمهوری اسلامی مد نظر قرار گیرد. مراد از چنین اقتصادی، اساساً یک رویکرد کوتاه‌مدت سلبی و اقدامی صرفاً بازدارنده نیست بلکه چشم‌اندازی کلان به یک اقدام بلندمدت را شامل می‌شود. این منظر همخوان با دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب و رویکردی ایجابی و دوراندیشانه است. این رویکرد، در پی «اقتصاد مطلوبی» بوده که هم اسلامی باشد و هم کشور را به جایگاه اقتصاد اول منطقه برساند؛ اقتصادی که برای جهان اسلام الهام‌بخش و کارآمد بوده و زمینه‌ساز تشکیل «تمدن بزرگ اسلامی» باشد. بدین معنا در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، یکی از مؤلفه‌های مهم می‌بایست متضمن مقاومت و تحقق آن باشد.

بر این اساس، نوشتار پیش‌روی به منظور تجزیه و تحلیل اجتماعی اقتصاد مقاومتی بر اساس آموزه‌های قرآن تنظیم شده و اهداف ذیل را دنبال می‌کند.

الف) شناسایی پارامترهای اقتصاد مقاومتی بر اساس آموزه‌های دین؛ ب) ارائه چگونگی بازسازی و احیاء اقتصاد مبتنی بر مقاومت؛ ج) پیشنهاد روش‌های رفع موانع موجود تحقق اقتصاد مقاومتی؛ د) شناسایی ظرفیت‌های ایجاد اقتصاد مقاومتی.

روش‌شناسی

روش مورد مطالعه در این تحقیق، نظریه زمینه‌ای است و از تفسیر اجتماعی قرآن به‌عنوان یکی از راه‌کارهای اساسی در فرایند انجام کار نیز استفاده شده است. «مقصود از تفاسیر اجتماعی، مجموعه‌ای از شروح، توضیحات، استنباطات و تحلیل‌هایی است که مفسران در طی قرون و اعصار در ذیل آیات اجتماعی قرآن مجید عرضه کرده‌اند. آیات اجتماعی نیز به آیاتی اطلاق می‌شود که به زندگی اجتماعی، انسان، لوازم و آثار و پیامدهای آن مربوط باشد» (تقی‌زاده داوری، ۱۳۸۸: ۱۷۰).

بر اساس کاربرد روش، ابتدا آیاتی که در بردارنده محتوایی درباره عوامل، شرایط، زمینه‌ها، پیامد و آثار، آسیب‌شناسی و... اقتصاد مقاومتی می‌باشند، شناسایی شده است. سپس کدگذاری باز درباره آن‌ها انجام شده و متناسب با محتوای هر آیه شماره به‌خصوصی در نظر گرفته شد. در ادامه چنانچه سیاق ظاهری آیه، پذیرنده کد نباشد - یعنی مفهوم ظاهری، دلالت روشن و واضحی از آن استنباط نشود - به تفاسیری که در بیان معنوی مفاهیم آیه، دلالت روشن‌تری ارائه می‌کنند، مراجعه کرده و کد انتسابی بر اساس آن، تغییر داده می‌شود.

در گام دوم، کدبندی باز انجام می‌شود. در این مرحله، دسته‌بندی مفاهیم نسبتاً یکسان آیاتی است که می‌توانند در یک مقوله عام‌تری قرار گیرند و از شمول بیشتری برخوردار می‌باشد. هدف از کدگذاری محوری آیات، «بازگرداندن نظم و انسجام به داده‌های کدبندی شده، دسته‌بندی، ترکیب و سازماندهی میزان زیادی از داده‌ها و بازجمع کردن آنها به شیوه‌های جدید است» (محمد پور، ۱۳۸۹: ۳۳۵).

در مرحله پایانی کدگذاری، که با عنوان «گزینشی» تعبیر می‌شود، محقق درصدد است از رهیافت کدگذاری دو مرحله پیشین، به یک انسجام فکری برسد تا زمینه تدوین نظریه را فراهم آورد. بنابراین باید به زدایش و پالایشی دست زند که نتیجه آن یکپارچه‌سازی و وصول به نظریه باشد.

یافته‌های تحقیق در ذیل عناوین: نظام هنجارها در اقتصاد مقاومتی، زمینه‌های معنوی شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی و عوامل مؤثر در شکل‌گیری آن، موانع پیش‌روی،

کارکردهای اقتصاد مقاومتی دسته‌بندی شده و نتایج مربوط به هر عنوان در ادامه ارائه گردیده است.^۱

زمینه‌های شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی

زمینه‌های گوناگونی می‌تواند منجر به شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی شود. وجود حمایت‌های اجتماعی، امنیت و دانش از آن زمینه‌هاست که تأثیر به‌سزایی در ایجاد جامعه‌ای منسجم با کاهش فاصله طبقاتی دارد. لذا در آیات بسیاری از این زمینه‌ها یاد شده و کارکرد اساسی آن را در کاهش فاصله طبقاتی معرفی می‌کند. کاهش فاصله طبقاتی نیز می‌تواند احساس عدالت را در بین اعضاء جامعه به وجود آورده و در نتیجه میل به فعالیت هر چه بیشتر برای رسیدن به جامعه‌ای پیشرفته ایجاد کرده و باعث تحقق اقتصاد مقاومتی شود.

۱. دعوت به حمایت‌های اجتماعی

از اموری که در اسلام بدان اهتمام ورزیده و به روش‌های گوناگون، مردم را بدان دعوت و تشویق می‌کند، کنش‌های حمایتی است. حمایت اجتماعی با تقویت پیوند اجتماعی، احساس تعلق اجتماعی و کاهش فشارهای روانی می‌تواند در بروز و تقویت بنیان‌های اقتصاد، نقش به‌سزایی داشته باشد. حمایت مالی با کاهش فشارها و تنش‌ها، همچنین حمایت عاطفی با تقویت خودپنداره و پیوستگی، می‌تواند این نقش را به درستی انجام دهند. رویکرد نظری حمایت اجتماعی در پیوند با همبستگی اجتماعی، سابقه‌ای به قدمت جامعه‌شناسی کلاسیک دارد؛ دور کیم با طرح مفهوم همبستگی اجتماعی - به گونه‌ای غیرمستقیم - به حمایت اجتماعی به‌عنوان نتیجه‌ای برآمده از روابط اجتماعی توجه دارد.

حمایت واقعی عبارت است از نوع و فراوانی تعاملات حمایتی خاص که فرد در روابط اجتماعی در قالب آنها کمک‌های ابزاری، عاطفی و اطلاعاتی را از دیگران دریافت می‌کند. افراد براساس روابط اجتماعی و نوع پیوندهایی که دارند، از منابع حمایتی برای

۱. شایان ذکر است انجام کدگذاری آیات مرتبط و چگونگی تعامل عناصر آن صورت گرفته و جداول آن در پیوست مقاله آمده است.

برطرف کردن نیازهای خود استفاده می‌کنند؛ به طوری که هر اندازه روابط اجتماعی گسترده‌تر باشد، میزان دسترسی به منابع حمایتی بیشتر است و این منابع حمایتی، می‌توانند حوادث زندگی را کاهش داده و مانند سپری در مقابل عوامل استرس‌زای زندگی اجتماعی عمل کند.

کوب (۱۹۷۶)، حمایت اجتماعی را مجموعه اطلاعاتی تعریف می‌کند که شخص را به این اعتقاد می‌رساند که در یک شبکه ارتباطی، مورد توجه و علاقه دیگران است و از سوی آنها با ارزش و محترم شمرده می‌شود و در نتیجه چنین باوری این احساس به فرد دست می‌دهد که به آن شبکه ارتباطی متعلق است (رستگار خالد، ۱۳۸۴، ش ۴: ۱۳۶).

حمایت اجتماعی از پیامدها و آثار سرمایه اجتماعی است که شامل حمایت اقوام و خویشاوندان، دوستان و همسایگان می‌باشد و سه بُعد؛ کمک عینی یا ابزاری، اطلاعاتی و عاطفی را در بر می‌گیرد.

حمایت عینی یا ابزاری دلالت بر موجود بودن حمایت فیزیکی دارد. در این نوع حمایت، کمک از افرادی گرفته می‌شود که نزدیک و صمیمی هستند. حمایت اطلاعاتی، شامل کمک به فهم یک مشکل است. این نوع حمایت، دلالت بر اطلاعاتی دارد که فرد می‌تواند در برابر مسائل شخصی و محیطی از آن استفاده کند.

حمایت عاطفی، به کسانی دلالت دارد که برای دلداری و احساس اطمینان، فرد می‌تواند به آنها رجوع کند. افرادی که دارای منابع عاطفی کافی می‌باشند، همواره احساس می‌کنند که هنگام برخورد با مشکلات می‌توانند به آنها مراجعه کنند.

بر اساس این مفهوم، آیات بسیاری به این سازوکار اجتماعی اشاره داشته و تحقق آن برای ظهور اقتصاد مقاومتی مؤثر خواهد بود. این دسته از آیات بسته‌های حمایتی الزام‌آور و غیر الزام‌آور، حمایت‌های عاطفی و احساسی را سفارش می‌کنند. برخی مصادیق این دسته حمایت‌ها مانند: زکات، خمس، کفارات مالی و اقسام فدیة را واجب کرده و دسته‌ای دیگر همچون: وقف، سکنی دادن همیشگی کسی، وصیت، بخشش و مانند آن را مستحب کرده است. تمام موارد ذکر شده از مصادیق حمایت‌های اجتماعی است که می‌تواند دارای اهداف قابل توجهی باشد که برخی از کارکردهای این دسته از حمایت‌های اجتماعی عبارتند از: تعدیل ثروت‌ها، کم کردن فاصله طبقاتی، ایجاد برادری بین مسلمین و

هدف دیگری که می‌توان برشمرد، حمایت کردن از طبقات پایین و تهیدستی است که نمی‌توانند بدون کمک مالی دیگران، نیازهای زندگی خود را برآورند تا سطح زندگی شان بهبود یابد و در نتیجه افق زندگی طبقات جامعه به هم نزدیک گردد و اختلاف زیاد آنها از جهت برخورداری از نعمت‌های دنیوی به حداقل ممکن برسد. از سوی دیگر ثروتمندان جامعه را از تظاهر به ثروت و آرایش زندگی، نهی فرموده و از مخارجی که در نظر عموم مردم، غیرمعمولی است و تحمل دیدن آن‌گونه هزینه‌ها را ندارند، با عنوان نهی از اسراف و تبذیر و مانند آن، برحذر داشته است. نتیجه چنین فرایندی، ایجاد جامعه‌ای خواهد بود که فاصله طبقاتی در آن بیش از اندازه نبوده و خواست‌های ناهمخوان، کینه‌ها و دشمنی‌ها از بین رفته و موجب تقویت همبستگی اجتماعی می‌شود.

آیه «لِيَنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيَنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا» (طلاق: ۷)، دعوت و تشویق به حمایت از سوی تمام طبقات به اندازه توان مالی نمونه‌ای از دعوت به حمایت‌های اجتماعی قرآن کریم است.

ویژگی دیگری که در حمایت اجتماعی مورد توجه است، منت‌نگذاشتن از سوی حامی بر فردی که مورد حمایت قرار گرفته است؛ زیرا در صورتی که حامی منت بگذارد و یا با آزار خود، زمینه دل‌آزردگی برای فرد ایجاد کند، در حقیقت چیزی به او نداده و اگر حمایت انجام شده همراه کوچک‌شمردن باشد، شکست روحی به مراتب زیان‌آورتری در پی خواهد داشت. بنابراین حمایتی می‌تواند کارکرد عاطفی و انسجام‌بخش داشته باشد و زمینه دوام و پیشرفت جامعه را فراهم آورد که فاقد منت و اذیت باشد (سوره بقره: ۲۶۲).

دسته‌ای دیگر از آیات، نظام اولویت‌ها و درجات از حمایت اجتماعی را بیان می‌کند و به این مهم توجه دارد که نزدیک بودن اعضاء در نظام خویشاوندی، باعث آگاهی از وضعیت یکدیگر می‌شود و مسئولیت تأمین نیازها در درجه اول به عهده خویشاوندان خواهد بود. بنابراین، شایسته است حمایت‌های اجتماعی از نظام خویشاوندی آغاز شود. این دسته از حمایت‌ها، موجب پاداش خداوندی است.

اولویت بعدی در حمایت اجتماعی، مسکین و در راه مانده عمومیت دارد که دایره خارج از خویشاوندی را نیز شامل می‌شود، این دسته از اعضای جامعه نیز به عنوان هموعان و در بستر زیست اجتماعی مشترک می‌توانند، مورد حمایت قرار گیرند (سوره اسراء: ۲۶).

بر این اساس، حمایت‌های اجتماعی در آیات یاد شده، عبارت از تأمین نیازهای عمومی از طریق اموال عمومی است که خدای متعال تأکید بر آن فرموده تا بدین وسیله ضمانت تداوم نظام اجتماعی را فراهم آورد؛ زیرا بخشش مقداری از مال به بینویان به منظور آسایش افراد اجتماع نیاز آنان را برآورده کرده و در نتیجه آسیب از اجتماع، برطرف خواهد شد و زندگی عموم امکان‌پذیر و متوازن می‌گردد.

مفهوم کارکرد نظام حمایتی

کارکرد به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که در جهت برآوردن یک نیاز یا نیازهای نظام انجام می‌گیرد (ریترز، ۱۳: ۱۳۱).

نظام حمایتی در قالب روابط اجتماعی به کمک‌های ابزاری، عاطفی و اطلاعاتی اطلاق می‌شود و افراد بر اساس روابط اجتماعی، از منابع حمایتی برای برطرف کردن نیازهای خود استفاده می‌کنند. با این وصف، در آیات مختلف، کارکردهای حمایت اجتماعی و امتناع از حمایت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است که به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود:

وعده دریافت پاداش دنیوی و اخروی مضاعف از سوی خداوند در آیات گوناگون اشاره شده است (سوره بقره: ۱۱۰، ۲۶۱ و ۲۶۵؛ سوره حدید: ۷). به‌طور کلی از عوامل پایایی و استمرار کنش‌های مطلوب، وجود نظام پاداش است که افراد را به تداوم کنش‌ها تشویق می‌کند. دسته‌ای دیگر از آیات، آرامش و آسودگی خاطر را از کارکردهای حمایت اجتماعی برشمرده‌اند (سوره بقره: ۲۶۲ و ۲۷۴ و سوره توبه: ۱۰۳). آرامش نیز از عوامل موثر بر شکل‌گیری اقتصاد پویا و پیشرفته شمرده می‌شود. چنان‌که برخی از کارکردهای حمایت اجتماعی، جلب محبت و رفع کینه‌هاست (سوره توبه: ۶۰). زیاد شدن و گسترش محبت در سطح کلان، می‌تواند تداوم بخش اقتصاد مقاومتی باشد.

پیامدهای امتناع از حمایت اجتماعی

برخی از آیات، پیامد امتناع از حمایت اجتماعی را، کاهش روزی و در نتیجه کاهش گردش مالی، به‌عنوان یک عامل اخلاص‌کننده در جوامع، معرفی کرده‌اند (سوره توبه: ۳۴).

اختلال در گردش مالی بین آحاد جامعه می‌تواند منجر به سلب اعتماد اجتماعی و در نتیجه کاهش تعاملات پایدار شود.

برخی از آیات امتناع از حمایت اجتماعی را زمینه‌ساز از هم‌پاشیدگی و زوال جامعه معرفی می‌کنند (سوره محمد: ۳۸). دسته‌ای دیگر از آیات، نتیجه عدم پابندی به حمایت اجتماعی را اختلال در نظام فرهنگی جامعه متدینان معرفی می‌کنند (سوره ماعون: ۱-۳).

در این آیات، فردی که پای‌بند به حمایت اجتماعی نیست، نسبت به عناصر نظام فرهنگی، باورهای جامعه متدینان، بی‌توجه بوده که گسترش آن می‌تواند نظام اجتماعی را نیز مختل سازد. دیگر پیامدی که در نتیجه ناپابندی به حمایت اجتماعی می‌تواند به وجود آید، «اضرار به نفس» است (سوره حدید: ۲۳ و ۲۴).

با توجه به این که حمایت‌های اجتماعی برای افراد یک جامعه لازم است و انسجام اجتماعی و محبوبیت حامی در جامعه را فراهم می‌آورد؛ بی‌توجهی به این مهم، زمینه فراموشی آن به وجود می‌آید که در نتیجه جامعه‌ای از خودبیگانه را ایجاد می‌کند.

۲. امنیت

امنیت از واژگان کاربردی و مهم در حوزه روان‌شناختی و جامعه‌شناختی است. امنیت و آرامش فردی، حالتی است که در آن فرد، فارغ از ترس آسیب‌رسیدن به جان و مال یا آبروی خود و یا از دست‌دادن آن، زندگی می‌کند. امنیت در سطح روان‌شناختی با موضوعاتی مانند اضطراب، افسردگی و آرامش، ارتباط تنگاتنگ دارد. در حوزه جامعه‌شناختی، با نوع دیگری از امنیت روبه‌رو می‌شویم که با اقتدار و وحدت جامعه ارتباط دارد. امنیت اجتماعی، حالتی از آسودگی و آرامش همگانی از تهدید و بحران‌های اجتماعی است که رفتار فراقانونی و ناهنجار دولت، نهادهای وابسته به آن، گروه‌های اجتماعی و یا حتی فردی که در تمام و یا بخشی از جامعه پدید می‌آورد.

امنیت اقتصادی، نوعی دیگر از امنیت است که برای وصول به عنصر آسایش، مورد توجه قرار گرفته و راهکارهای حفظ و گسترش امنیتی آن نیز فراهم آمده است. از جمله عوامل مهم، ایجاد امنیت اقتصادی جامعه و جوب اجرای حدود الهی نسبت به عواملی است که آن را با خطر مواجه کرده و امنیت اقتصادی جامعه را از بین می‌برند. در اسلام، نه تنها

ثروت و دارایی افراد محترم است، بلکه مجازات‌های سختی درباره کسانی که امنیت اقتصادی جامعه و افراد را به خطر می‌اندازند، در نظر گرفته شده است که از همه مهم‌تر حد سرقت و دزدی است (سوره مائده: ۳۸). چنان‌که وجوب رعایت عهد، عقود و امانت‌داری به‌عنوان احکام وضعی و تکلیفی از دیگر روش‌های تأمین امنیت اقتصادی در حوزه‌های فردی و اجتماعی است (سوره مومنون: ۸ و سوره نساء: ۵۸).

امنیت اقتصادی در دو سطح کاربرد دارد: یکی فراهم‌آوری زمینه‌های معیشت و از میان‌بردن فقر و دیگری ایجاد ساز و کارهایی برای امنیت مناسبات اقتصادی و بازرگانی جامعه. توجه قرآن به از میان‌بردن فقر و شکاف طبقاتی و جلوگیری از انحصار ثروت در دست توانگران و ایجاد زمینه‌های مناسب گردش سرمایه برای برقراری معیشت افراد و زدودن بینوایی از جامعه، قابل بررسی است.

از دیگر راهکارهای ایجاد امنیت اقتصادی، وجوب زکات و خمس است، که در بخش حمایت‌های اجتماعی نیز می‌توان از آن یاد کرد. این راه کار اقتصادی، می‌تواند مانع بحران در جامعه شده و از افزایش شکاف طبقاتی جلوگیری کند.

در حقیقت، توزیع سرمایه و منابع تولید به معنای تحقق امنیت جامعه است. اگر جامعه با بی‌عدالتی دچار شکاف شود، همه ساختارهای جامعه از هم می‌پاشد و نسل بشری در خطر نابودی قرار می‌گیرند. راهکارهایی مانند استجباب قرض و وام‌دادن به دیگران - که قرض الحسنه نامیده می‌شود - (سوره بقره: ۲۵۴)، مهلت بازپرداخت به ناتوان، جلوگیری از اسراف از سوی سرمایه‌داران و نکوهش رفاه اترافی و مصرف‌زدگی (سوره انعام: ۱۴۱ و سوره اسراء: ۲۷) از جمله دستورها و برنامه‌هایی است که امنیت اقتصادی را حفظ کرده و از ایجاد بحران جلوگیری به عمل می‌آورد و از آن به‌عنوان نیرویی در مقابل با تحریم‌ها بهره‌برد. از دیگر آیاتی که به این مهم اشاره کرده و ابعاد دیگری از امنیت و آسایش را مورد توجه قرار داده است، آیات (سوره نحل: ۱۱۲؛ سوره قصص: ۵۷ و سوره بقره: ۱۲۶) می‌باشند.

۳. دانش

اقتصاد دانش‌محور، شاخه‌ای از دانش اقتصاد است که با نگاهی نو به عناصر اقتصاد، به علل رشد اقتصادی توجه دارد. در این عرصه، عناصری مانند تداخل دانش، فن‌آوری،

نوآوری و کارآفرینی از عواملی به‌شمار می‌آیند که می‌توانند زمینه رشد اقتصاد را فراهم آورند. از عناصر یادشده، دانش به‌عنوان عنصر محوری، تأثیر به‌سزایی در رشد اقتصادی ایفا می‌کند و دلیل چنین ادعایی، زایش دیگر عناصر فن‌آوری، نوآوری و کارآفرینی از بطن دانش است. این امر موجب اهمیت دوچندان نقش دانش شده تا جایی که اقتصاد دانش‌محور به‌عنوان شاخه‌ای از دانش اقتصاد شده است. مستندات قرآنی این بخش، تمام آیاتی است که مفاد آن‌ها توصیه به دانش‌اندوزی، تکریم اندیشمندان و برتری آن‌ها بر سایر گروه‌های اجتماعی است.

موانع مؤثر بر شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی

اگر هدف از اقتصاد مقاومتی را توسعه رفاه اجتماعی و کاهش فاصله طبقاتی بدانیم، برخی از محرمات و موانع با این هدف ناسازگارند. این دسته از محرمات در حوزه مسائل اقتصادی می‌تواند، مسیر تحقق را با مشکلاتی مواجه سازد؛ که این مهم را با تأخیر و یا توقف روبرو سازد. آموزه‌های قرآن، این دسته از موانع را به شرح ذیل معرفی می‌کند:

۱. حرام‌خواری

۱-۱. ربا

رباخواری، یک نوع دادوستد اقتصادی ناسالم است که پیامد گسستگی عواطف و پیوندها را در پی داشته و بذر کینه و دشمنی را در دل‌ها می‌کارد. رباخواری بر این استوار است که رباخوار، فقط سود پول خود را می‌بیند و هیچ توجهی به زیان بدهکار ندارد، و بدهکار چنین می‌فهمد که رباخوار پول را وسیله بیچاره کردن او و دیگران قرار داده است. درحالی‌که، شرایط اقتصادی موجب شده تا بادهنده به این وضعیت رضایت دهد، اما هرگز این بی‌عدالتی را فراموش نخواهد کرد. در سطح کلان نیز، گسستگی پیوند همکاری، در میان ملت‌ها و کشورهای بادهنده و رباگیرنده، مشاهده می‌شود؛ ملت‌هایی که ثروت‌شان به‌عنوان ربا، به جیب ملت دیگری ریخته می‌شود و با بغض و نفرتی خاص به آن ملت می‌نگرند. گونه‌ای از ربا، ربای فاحش است که سرمایه به شکل تصاعدی در مسیر ربا سیر کند؛ یعنی سود در مرحله نخستین با اصل سرمایه ضمیمه می‌شود و در مجموع مورد ربا قرار

گیرند و به همین ترتیب در هر مرحله، سود به اضافه سرمایه، سرمایه جدیدی را تشکیل می‌دهد و در مدت کمی از راه تراکم سود، مجموع بدهی بدهکار به چندین برابر اصل بدهی افزایش یابد و به کلی از زندگی ساقط گردد. در آیه «یا ایُّهَا الَّذِینَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوْا رِباَ اَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً» (نساء: ۲۹) به تحریم ربای فاحش اشاره شده و با تعبیر «اضعافاً مضاعفه» ذکر گردیده است.

در آیه ۳۹ سوره روم، ضمن مقایسه عمل حمایتی زکات و عمل تفرقه‌انگیز ربا، اشاره می‌کند که ربا نزد خداوند موجب فزونی اموال نمی‌شود در حالی که پرداخت زکات، ضمن به دست آوردن رضایت خداوند، موجب افزایش مال می‌گردد. در روایات اسلامی نیز به اثر سوء اخلاقی ربا اشاره شده است. در کتاب وسایل الشیعه درباره علت تحریم ربا حدیثی از امام صادق علیه السلام وارد شده که فرمودند: «إِنَّمَا حَرَّمَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ الرَّبَا لِكَيْلَا يَمْتَنِعَ النَّاسُ مِنَ اصْطِنَاعِ الْمَعْرُوفِ»، «خداوند ربا را حرام کرده تا مردم از کار نیک امتناع نورزند» (حرعاملی، ج ۱۲: ۶۵). طبیعی است که عمل نیک پرداخت قرض در جامعه، موجب مهر و اُلفت شده و زمینه همبستگی بیش از پیش را فراهم می‌آورد.

بنابراین، از آن جا که برخی از داد و ستدها، می‌توانند به جای آن که رشد و تعالی را سبب شود و به افزایش تولید و شکوفایی اقتصادی و تمدنی کمک کند، خود عامل بازدارنده و رکود سرمایه‌ها می‌شود و لذا انسان‌ها از انجام آن‌ها باز داشته شده‌اند. شکل ربوی معاملات به سبب همین اختلال در نظام مناسب بازار است که از سوی دین تحریم می‌شود؛ زیرا نظام ربوی آسیب جدی به نظام اقتصادی و شکوفایی آن وارد می‌سازد و به جای رشد اقتصادی، زمینه‌های رکود آن را فراهم می‌کند.

۱-۲. رشوه

از دیگر آسیب‌های جوامع انسانی که می‌تواند نابودکننده عدالت و حقوق افراد جامعه شود، پدیده شوم رشوه است که از دیرباز تا به امروز رواج داشته است. برنامه‌ریزی اسلام در حوزه اقتصادی، اجتماعی و حکومتی، مبارزه با رشوه‌خواری است. بر این اساس رشوه‌دهنده و رشوه‌گیرنده به شدت محکوم شده است و این عمل جزء گناهان کبیره شمرده شده است.

رشوه، آثار سوئی در جامعه دارد و باعث ایجاد بی‌عدالتی و پایمال شدن حقوق افراد جامعه خواهد شد. اقشار با نفوذ و دارای تمکن مالی با پرداخت رشوه به راحتی به اهداف و مقاصد خود می‌رسند و اقشار ضعیف حتی قادر به دریافت حق خود نخواهند بود. در چنین فضای بی‌عدالتی، هر کسی نفوذ و مال بیشتری داشته‌باشد، پیروز است.

در قرآن آیاتی وجود دارد که به صراحت رشوه و رشوه‌دادن را گناه و حرام می‌داند و آیاتی نیز وجود دارد که در آن‌ها سفارش شده است که مال و ثروت خود را از طریق نامشروع کسب نکنید؛ کسب مشروع درآمدی است که بر اثر تجارت و کسب و کار بدست می‌آید. «اموال یکدیگر را به باطل (و ناحق) در میان خود نخورید و برای خوردن قسمتی از اموال مردم به گناه، (قسمتی از) آن را به قضات ندهید؛ در حالی که می‌دانید (سوره بقره: ۱۸۸). «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال یکدیگر را به باطل (و از طرق نامشروع) نخورید مگر اینکه تجارتی با رضایت شما انجام گیرد. و... (سوره نساء: ۲۹).

۲. زیاده‌خواهی در مصرف

مدیریت مصرف، یکی از ارکان اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی مصرف متعادل و پرهیز از مصرف نامتعادل. جلوگیری از اسراف نیز قالبی دیگر از مدیریت مصرف تعریف می‌شود. زیاده‌خواهی و تمایل هر چه بیشتر به مصرف، امری نابه‌هنجاری بوده که در فرهنگ دین اسلام ناپسند شناخته شده و در تعارض با اقتصاد مقاومتی است. خداوند با بیان این که اسراف کنندگان را دوست نمی‌دارد (سوره انعام: ۱۴۱) می‌کوشد تا شیوه مصرف نامتعادل را سبب دوری انسان از کمال مطلق و خداوند معرفی کند. از این‌رو، در آیه ۳۱ سوره اعراف با یادآوری این که انسان در خوردن و آشامیدن و هرگونه تصرف مناسبی، آزاد و مختار است ولی به وی گوشزد می‌کند که تصرفاتی مانند اسراف می‌تواند زیان‌بار باشد. چنان‌که زیاده‌خواهی در مصرف، می‌تواند به اقتصاد سالم و پویا آسیب جدی وارد سازد؛ زیرا تنوع‌طلبی و زیاده‌خواهی در مصرف از نظر قرآن زمینه‌ساز از میان رفتن رفاه اقتصادی و شکوفایی می‌شود.

خداوند در آیه ۶۱ سوره بقره این معنا را تبیین می‌کند که چگونه تنوع‌طلبی و زیاده‌خواهی در مصرف موجب شد قوم یهود دچار فقر و ذلت شوند؛ زیرا آنان به مصرف

کالاهایی که خداوند به ایشان عنایت کرده بود، بسنده نکرده و با زیاده‌خواهی، خواهان چیزهای بیشتری می‌شوند. این‌گونه است که فقر بر ایشان مسلط می‌شود و شکوفایی اقتصادی را از دست می‌دهند. انسان هر چند که در تصرف مال خویش آزاد است، ولی این آزادی در صورتی است که در مسیر کمال و تعالی فردی و اجتماعی باشد. لازمه آزادی در تصرف اموال، سلامت عقلی و تدبیر معاش در معنای وسیع آن است. بنابراین سلطه ناهلان و سفیهان بر امور مالی از نظر شریعت مردود شناخته شده است؛ زیرا هرگونه تصرف ساده‌لوحانه مال، می‌تواند به شخص و جامعه آسیب وارد سازد.

خداوند در آیه ۵ سوره نساء می‌فرماید: از آن‌جایی که مال، قوام اجتماع می‌باشد، می‌بایست به درستی مصرف شود و واگذاری اموال به دست سفیهان و ناهلان هر چند که مال ایشان است، می‌تواند سبب تزلزل اقتصادی گردد. بر این اساس می‌توان گفت که هرگونه تصرف سفیهانه نیز مجاز نیست، زیرا آن چه موجب شده تا سفیهان از تصرف در مال خویش محروم و ممنوع شوند، تصرفاتی است که موجب هدر رفتن مال و چیزی می‌شود که قوام اجتماع بر آن است. بنابراین هرگونه تصرفی که مصداق هدر دادن مال و مایه قوام معیشت مردم باشد، تصرفی نادرست و ممنوع می‌باشد. تأکید بر گزینش شیوه‌ها و الگوهای درست مصرف، به این معناست که مصرف می‌بایست در چارچوب کمال و رشد انسان و جامعه تعریف شود و هرگونه تصرفی بیرون از این چارچوب، تصرف نابهنجار و نامطلوب است.

از منظر کارکردی نیز، جلوگیری از مصرف بیش از حد نیاز، می‌تواند منجر به انباشت سرمایه، تولید و توزیع برای دیگر جوامع شود. بر این اساس، آیه ۱۵۱ سوره شعراء انسان را از پیروی روش ستمگران بر حذر داشته است؛ چراکه جز فساد و اختلال نظام و تضییع حقوق زبردستان انگیزه‌ای ندارند. دلالت آیه بر مسرفین است؛ گروهی که برای شیوه زندگی و کسب منافع خود، حدی جز قدرت تصور نمی‌کنند، بدون توجه به این که سبب تضییع حق دیگران و زبردستان شود. رفتار این گروه رواج فساد در جامعه است با این که بر اساس قدرت، می‌توانند زندگی خود را بر پایه اصلاح گذارند و حقوق دیگران را رعایت کنند ولی از نظر خودستایی حقی برای دیگران قائل نیستند. آیین آنان انجام فساد و فتنه‌انگیزی در جامعه بشری است (همدانی، ۱۴۰۴، ج ۱۲: ۶۶).

آیات ۲۶ و ۲۷ سوره اسراء و نیز ۶۷ سوره فرقان هر گونه زیاده‌روی و خروج از اعتدال در مصرف را - حتی اگر برای انفاق و احسان باشد- مردود می‌شمارد و بخل را نادرست دانسته و خواهان رفتاری معتدل در این زمینه می‌باشند.

۳. ثروت‌اندوزی

ثروت‌اندوزی در دست طبقه‌ای خاص می‌تواند مفسده‌انگیز باشد و چه بسا در مسیر تولید و ارائه خدمات برای طبقات اجتماعی قرار نگیرد؛ لذا در شریعت اسلام برخی از درآمدها به منظور توزیع عادلانه و بهره‌وری بیشتر در بین گروه‌های اجتماعی توزیع می‌شود. «آن غنیمتی که خدا از مردم قریه‌ها، نصیب پیامبرش کرده از آن خدا و پیامبر و خویشاوندان و یتیمان و مسکینان و مسافران در راه مانده است، تا میان توانگران تان دست به دست نشود... (سوره حشر: ۷).

۴. اتراف

در آیه ۷ سوره حشر، از گردش ثروت در دست طبقه سرمایه‌دار در صورتی منع می‌شود که سبب محرومیت فقیران و پیدایش نظام طبقاتی شود. به سخن دیگر، گردش سرمایه در جامعه اسلامی می‌بایست به گونه‌ای باشد که باعث محرومیت و افزایش فاصله طبقاتی نشود. این آیه می‌تواند دلالت بر مدیریت نظارتی دولت بر گردش سرمایه داشته باشد. بنابراین از نظر اسلام، گردش سرمایه و تصرفات مالکانه، می‌بایست به گونه‌ای باشد که موجبات افزایش سرمایه شده و در عین حال منجر به فاصله طبقاتی نشود. پس هرگونه، تصرفات و مصرفی که به این مسئله دامن بزند، از نظر اسلام مردود می‌باشد و می‌بایست کنترل و مدیریت شود. خداوند در آیات ۲۰۴ و ۲۰۵ سوره بقره تأکید می‌کند که چگونه حکومت فاسدان و وجود قدرت در دست ناهلان، می‌تواند موجب آسیب دیدن اقتصاد جامعه و نابودی آن شود. از این رو، هشدار می‌دهد که دولت می‌بایست نظام اقتصادی را مدیریت و نظارت کند تا از تمرکز اموال در دست برخی - سرمایه‌داران - جلوگیری شود و به آنان اجازه داده نشود تا با خارج کردن نقدینگی از استفاده عمومی، در اقتصاد اختلال ایجاد کنند (سوره توبه: ۳۴). در آیه ۱۶ از سوره اسراء نیز به این مهم اشاره می‌کند؛ «چون

بخواهیم قریه‌ای را هلاک کنیم، نعمتش را بیفزاییم، تا در آنجا تبهکاری کنند، آنگاه عذاب بر آن‌ها واجب گردد و آن را درهم فرو کوییم».

۵. نارسایی‌های فرهنگی

۵-۱. وجود روحیه ناسپاسی

کسی که نسبت به امکانات و داشته‌های پیش روی ناسپاسی می‌کند، با نادیده گرفتن نعمت‌های فراوان و ارزشمند خداوند، گویا آن‌ها را انکار می‌کند یا حق آن را ادا نمی‌کند. این بی‌توجهی و اغماض بر داشته‌ها در آیات بسیاری مورد نکوهش قرار گرفته و عاقبت چنین عملکردی را زوال داشته‌ها کرده و یا وجود روحیه سپاسگزاری را افزایش روزی و بهبود وضعیت وعده داده است (سوره نحل: ۱۲ و سوره نمل: ۴۰).

دلیل مانع بودن این عامل با اقتصاد مقاومتی روشن است که زوال و فناء داشته‌ها با چنین اقتصادی در تعارض است؛ چرا که اشاعه فرهنگ اقتصاد مقاومتی به منظور گسترش داشته‌ها و تولیدات روزافزون آن است و ناسپاسی دارای پیامد از بین رفتن داشته‌هاست.

۵-۲. تکذیب رهبران دینی

رهبری فرآیندی است که به وسیله آن یکی از اعضای گروه بر سایر اعضای گروه تأثیر می‌گذارد و این تأثیر در جهت دستیابی به اهداف ویژه گروه است (آقایوسفی، ۱۳۸۸: ۴۹۳).

با این وصف و با توجه به اهمیت رهبری در راه رسیدن به هدف‌های از پیش تعیین شده جامعه دین‌دار، جوامعی که از این نعمت محروم بوده و یا نسبت به رهبران‌شان بی‌تفاوت بودند و آنان را تکذیب کرده‌اند، طبیعی است در راه رسیدن به اهداف گوناگون - که یکی از آن‌ها رفاه اجتماعی است - با مشکل مواجه می‌شوند. لذا آیه ۹۶ سوره اعراف چنین می‌فرماید: «اگر مردم قریه‌ها ایمان آورده و پرهیزگاری پیشه کرده بودند، برکات آسمان و زمین را به رویشان می‌گشودیم، ولی پیامبران را به دروغ‌گویی نسبت دادند. ما نیز به کیفر کردارشان مؤاخذه‌شان کردیم».

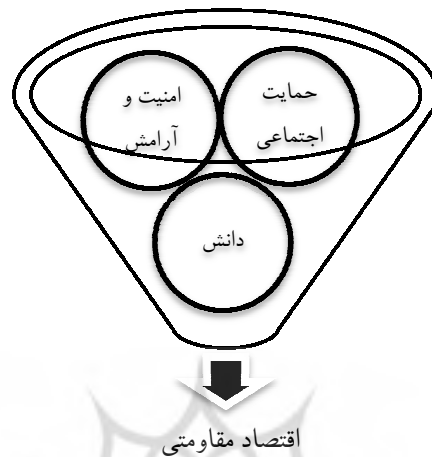
۶. بخل

مفهوم بخل در تقابل با گشاده‌دستی است. یکی از سفارش‌های اکید در جهت توازن قدرت مالی بین آحاد جامعه، حمایت‌های اجتماعی است. شخص بخیل به دلیل دوست داشتن مال و واهمه از کاهش سرمایه، علاوه بر عدم انجام حمایت اجتماعی از سوی خویش، دیگران را نیز توصیه به چنین کاری می‌کند و این امر ناسازگار با اصل اساسی در اقتصاد مقاومتی است که برای توازن قدرت مالی، شایسته است سازوکارهای حمایت اجتماعی در بین آحاد جامعه نهادینه شود. بر این اساس قرآن این افراد را چنین توصیف می‌کند (سوره نسا: ۳۶).

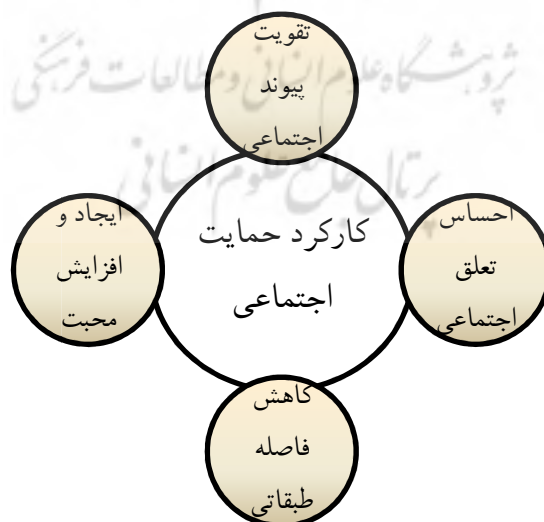
نتیجه‌گیری

اقتصاد مقاومتی، تعبیری متفاوت است از آنچه که در دانش اقتصاد از آن یاد می‌شود؛ اگرچه این نوع از اقتصاد، چه بسا با اقتصاد اسلامی در فرهنگ دینی مشترکاتی داشته‌باشد، چنانکه ممکن است با اقتصاد به معنای عام آن نیز خصوصیات مشترکی داشته‌باشد؛ ولی وجه تمایز آن وقتی بارز می‌شود که این نوع از اقتصاد را به شرایط نظام اجتماعی خاص ارجاع می‌دهیم، مانند شرایط تحریم، مقطع زمانی جنگ، وقوع حوادث طبیعی که منجر به ویرانی و محدودیت‌هایی در زیرساخت‌های اقتصادی شده است. این شرایط الزامات خاص خود را بر پیکره نظام اقتصادی تحمیل می‌کند که باید وجه ترمیم آن را متناسب با فرهنگ حاکم تنظیم کرد. شرایط تحریم و محدودیت‌هایی که استکبار جهانی بر کشور اسلامی ما وارد کرد، منجر به پیدایش ادبیات نوینی در نظام اقتصادی ما گردید که رهبری معظم انقلاب از آن تعبیر به «اقتصاد مقاومتی» کرده و از اندیشمندان و دولتمردان خواستند در تعاملی دو سویه عوامل، بسترها و زمینه‌های آن را واکاوند و ضمن شناسایی موانع پیش روی آن، زمینه‌های تحقق آن را در برنامه اجرایی پیش‌بینی کنند. بر این اساس بسیاری از متفکران تلاش کردند تا نسبت به شناخت هر چه بیشتر این الگو بر اساس فرهنگ اسلامی همت گمارند. نوشتار پیش روی با چنین هدفی به این مهم پرداخت که تحقق اقتصاد مقاومتی، نتیجه کدام دسته از عوامل، زمینه‌ها و بسترهاست و کدام دسته از موانع می‌تواند ظهور و بروز اقتصاد مقاومتی را مختل کند. کتاب وحی به عنوان یکی از منابع اصلی، الهام‌بخش در این تحقیق، بوده که مورد کاوش قرار گرفت.

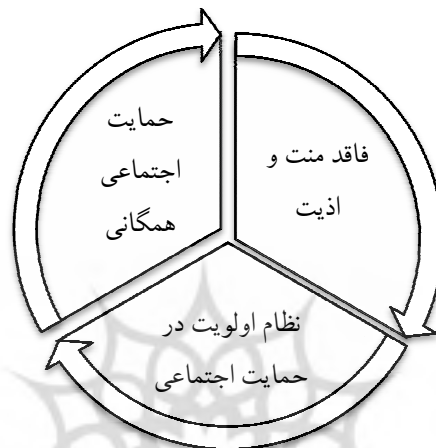
بر اساس یک تقسیم‌بندی، زمینه‌های شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی تحت تأثیر متغیرهای حمایت‌های اجتماعی، دانش و امنیت و آرامش قرار می‌گیرد.

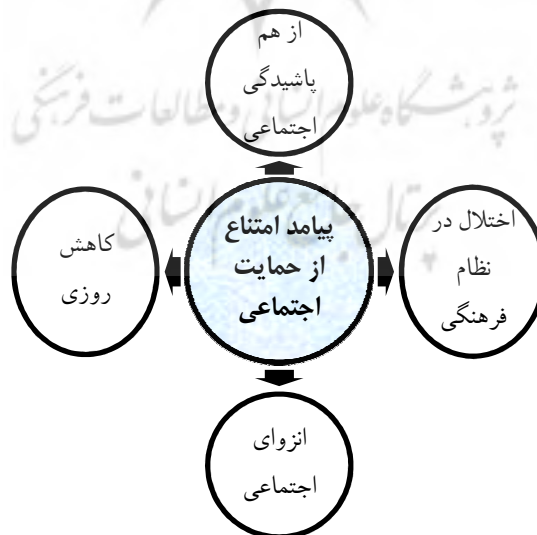
حمایت‌های اجتماعی، اهداف تعدیل ثروت‌ها، کم کردن فاصله طبقاتی و ایجاد برادری بین مسلمین را فراهم می‌کند و در نتیجه کارکرد حمایت‌های اجتماعی طبق فرهنگ قرآنی عبارتند از: تقویت پیوند اجتماعی، احساس تعلق اجتماعی، کاهش فشارهای روانی و جلب محبت و رفع کینه. این کارکردها منجر به کاهش فاصله طبقاتی خواهد شد و کاهش فاصله طبقاتی نیز باعث شکل‌گیری احساس عدالت، به‌عنوان متغیر اساسی در اقتصاد سالم و پویا خواهد شد.

قرآن کریم ویژگی‌ها و برنامه‌های حمایت اجتماعی را برای تحقق اقتصاد مقاومتی - در دعوت عموم به حمایت از تمام طبقات به اندازه توان مالی و توزیع آن در بین مشمولین دریافت بر اساس نظام اولویت‌های حمایتی - بیان کرده است و ویژگی ممتاز این دسته از حمایت‌ها را در عاری بودن منت از سوی حامی معرفی می‌کند.

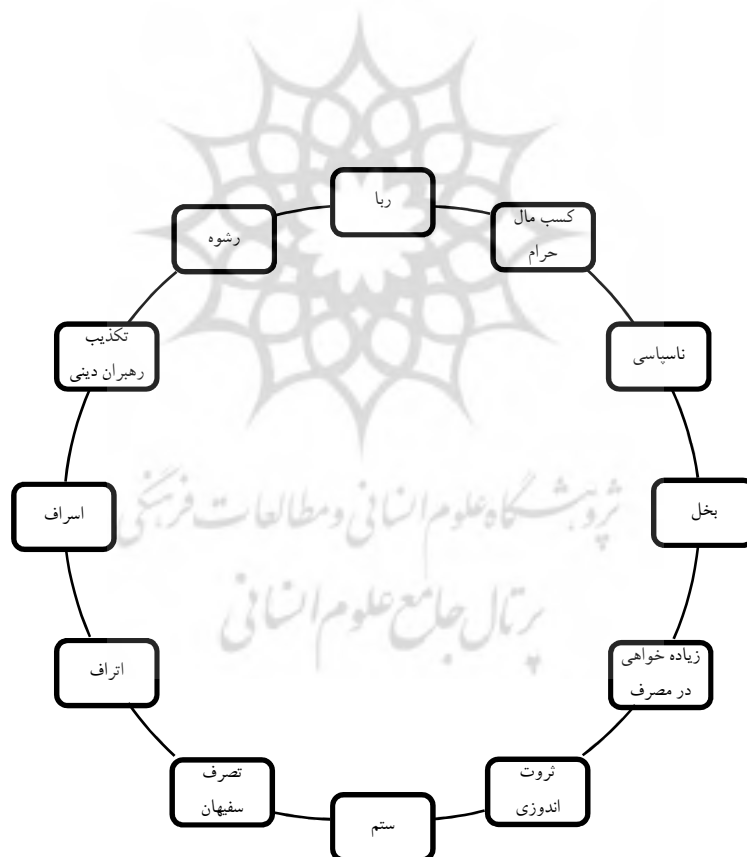

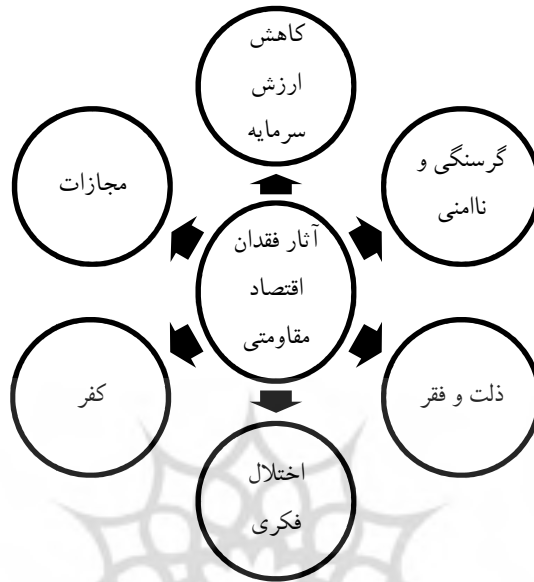
پیامد پرهیز کردن از حمایت‌های اجتماعی را کاهش روزی و اختلال در گردش مالی، به‌عنوان یک آسیب در اقتصاد، از هم‌پاشیدگی و زوال جامعه، اختلال در نظام فرهنگی جامعه متدینان، اضرار به نفس و انزوای اجتماعی معرفی می‌کند.

امنیت، مقوله‌ای است که در حوزه جامعه‌شناختی با اقتدار و مشروعیت سیاسی - اجتماعی از یک سو و انسجام و یگانگی اجتماعی از دیگر سو پیوند خورده است. قرآن این اصل اساسی را به درستی بیان کرده و اقتصاد مقاومتی را در چنین جامعه‌ای ترسیم کرده است.

موانعی که می‌تواند اقتصاد مقاومتی را به تأخیر بیندازد در دو دسته موانع؛ حرام خواری و نارسایی فرهنگی بیان کرده است. از ربا، رشوه، زیاده‌خواهی در مصرف، ثروت‌اندوزی، اسراف و اتراف در ذیل مصادیق حرام خواری یاد شده است و وجود روحیه ناسپاسی، تکذیب رهبران دینی و بخل را از مصادیق نارسایی فرهنگی دانسته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پیوست

کدها	مشخصه‌ها	مفاهیم	مقوله‌ها
۴۳/۲، ۱۷۷/۲، ۱۴۱/۸، ۷/۵۹، ۶۰/۹، ۱۴۱/۶، ۱۰۳/۹، ۱۱۰/۲، ۲۵/۷۰- ۱۲/۵، ۲۴	دعوت و تشویق به حمایت از سوی تمام طبقات به اندازه توان مالی ایشان. این دسته از حمایت‌ها مستوجب پاداش خداوندی است. زوال بیم و اندوه. گشایش سختی‌ها می‌شود.	دعوت و تشویق به حمایت‌های اجتماعی الزام‌آور	حمایت‌های اجتماعی در اقتصاد
۷۷/۲۸، ۹۰/۱۶، ۷/۶۵، ۲۳۶/۲، ۲۷۴/۲-۲۶۱، ۷/۵۷، ۳۵/۳۳، ۱۰/۵۷، ۱۸/۵۷، ۳۹/۳۴، ۳۳/۲۴، ۳۸/۴۷، ۴۷/۳۶، ۲۶/۱۷، ۱۷۷/۲، ۲۱۵/۲، ۸/۴، ۶۰/۹، ۲۴۵/۲، ۱۱/۵۷، ۱۲/۵	دعوت و تشویق به حمایت از سوی تمام طبقات به اندازه توان مالی ایشان. سفارش به انفاق افرادی که از میت سهم الارث ندارند. حمایت‌های اجتماعی سزاوار است از دایره خویشاوندی آغاز شود. این دسته از حمایت‌ها مستوجب پاداش خداوندی است. زوال بیم و اندوه. گشایش سختی‌ها می‌شود.	دعوت و تشویق به حمایت‌های اجتماعی غیر الزام‌آور	مقاومتی
۴۳/۲، ۱۷۷/۲، ۷/۵۹، ۴۱/۸، ۶۰/۹، ۱۴۱/۶، ۱۰۳/۹، ۱۱۰/۲، ۲۵/۷۰-۱۲/۵، ۲۴	خمس و زکات. پرداخت خمس موجب کم شدن فاصله طبقات در جامعه و تامین رفاه اجتماعی می‌شود. پرداخت زکات موجب تزکیه روح فرد از ناپاکی شده و آرامش و سکون را برای فرد به ارمغان می‌آورد.	حمایت‌های اجتماعی الزام‌آور	

کد ها	مشخصه ها	مفاهیم	مقوله ها
۱۱/۵۷، ۱۲/۵، ۲۴۵/۲	قرض الحسنه. اعطاء قرض الحسنه در جامعه اسلامی مساوی با اعطاء آن به خداوند در نظر گرفته شده است.	حمایت های اجتماعی غیر الزام آور	
۲۷۴/۲، ۲۶۱/۲، ۲۷۲/۲ ۲۷۶/۲، ۲۶۵/۲، ۳۹/۳۰ ۲۷۷/۲، ۳۵/۳۳، ۲۷۳/۲ ۷/۵۷، ۱۱/۵۷، ۲۴۵/۲ ۳۹/۳۴، ۶۰/۹، ۱۰۳/۹ ۱۱۰/۲، ۱۸/۵۷، ۱۰/۵۷ ۲۶۸/۲، ۲۶۲/۲، ۲۱۵/۲ ۱۱۴/۴، ۲۷۳/۲، ۲۷۱/۲ ۱۲/۵	حمایت های اجتماعی موجب پیدایش محبت در بین اعضای جامعه می شود. تزیید محبت ها موجب رفع مسائل، مشکلات و کینه های گذشته می شود.	کارکردهای حمایت اجتماعی	
۱۶-۱۷/۸۹، ۲۷۰/۲ ۲۳-۲۴/۵۷، ۲۳-۲۷/۶۸ ۳۸/۴۷، ۷/۱۰۷، ۱-۳/۱۰۷ ۳۴/۹، ۲۶۶/۲	عدم حمایت اجتماعی موجب افزایش توان اقتصادی فرد شده و این امر خود می تواند موجبات غفلت و غرور را برای شخص در پی داشته باشد. غفلت از حمایت اجتماعی موجب تنگناهای اقتصادی می شود. محرومیت از فضل خداوندی را در پی دارد.	پیامدهای امتناع از حمایت اجتماعی	
۱۲۶/۲، ۵۷/۲۸، ۱۱۲/۱۶	امنیت عاملی موثر در رونق اقتصادی است.	امنیت و آرامش	عامل محیطی در اقتصاد مقاومتی
۵۵/۱۲	از ملاک های شایستگی در مدیریت اقتصاد معرفی شده است.	دانش	عامل فردی در اقتصاد مقاومتی

کدها	مشخصه‌ها	مفاهیم	مقوله‌ها
۲۷۸-۲۷۹/۲، ۲۷۵-۲۷۶/۲	۱۳۰/۳، ۱۶۱/۴، ۲۷۷/۲	ربا موجب تصرف در سرمایه تهیدستان خواهد شد. رباخوار افسون‌گر شیطان شده است. رباخوار با خداوند اعلام جنگ کرده است.	موانع اجتماعی اقتصاد مقاومتی
۶۳-۶۴/۵	۱۸۸/۲	تصرف به ناحق در سرمایه دیگران کرده است.	رشوه
۳۴/۹		تصرف ناشایست در اموال دیگران است.	کسب مال حرام
۸۱/۲۰، ۱۱۲/۱۶			ناسپاسی
۹۶/۷، ۱۱۳/۱۶		زمینه سلب نعمت‌های مادی و معنوی خواهد شد.	تکذیب رهبران دینی
۲۶-۲۷/۱۷، ۶۷/۲۵	۱۵۱-۱۵۲/۲۶، ۵۸/۲۸، ۱۴۱/۶	تضییع حق دیگران	اسراف
۳۴/۳۴	۲۳/۴۲، ۱۶/۱۷	ثروتمندان مست شهوت که خوش گذرانی را بر استدلال ترجیح می‌دهند. پیروی از نیاکان. زیاده روی در تلبذ از نعمت‌ها.	اتراف
-۷۶/۹، ۳۷/۴، ۷۵	۲۳-۲۴/۵۷، ۶۷/۲۵	ترویج عدم حمایت اجتماعی	بخل
۶۱/۲		انحراف از مسیر و هدف اصلی انسان‌ها	زیاده‌خواهی در مصرف
۱/۱۰۲	۷۸/۲۸، ۳۴/۹، ۷/۵۹	انحصار سرمایه جامعه در دست تعداد کمی از افراد. عدم تامین نیازهای جامعه	ثروت‌اندوزی
۷۶ و ۷۸/۲۸		تجاوز به حقوق دیگران	ستم
۵/۴		تضییع سرمایه	تصرف سفیهان
۲۷۶/۲، ۳۹/۳۰		نقصان پی در پی اموال در دنیا و آخرت	پیامد مانعین اقتصاد مقاومتی

مقوله ها	مفاهیم	مشخصه ها	کدها
	گرسنگی و ناامنی		۱۱۲/۱۶
	ذلت و فقر		۶۱/۲
	کفر	استکبار از پذیرش حق	۳۴/۳۴
عناصر نظام فرهنگی	هنجارها	عدالت در داد و ستد (نهی از کم فروشی، امر به توزین صحیح، عدم خیانت به خریدار، عدم تقلب در فروش کالا، عدم افساد در زمین)	۸۵/۷ ، ۱۸۱ - ۱۸۳/۲۶ ، ۸۴-۸۵/۱۱ ، ۱-۳/۸۳ ، ۱۴۱/۶ ، ۲۵/۵۷ ، ۳۵/۱۷ ، ۲۹/۴ ، ۲۹/۱۷ ، ۶۷/۲۵
	باورها	اعتدال در حمایت اجتماعی (عدم زیاده روی در حمایت های اجتماعی و عدم خسیس بودن در حمایت های اجتماعی)	۲۹/۴ ، ۳۴/۹ ، ۱۶۱/۴
	بایستگی ها	پرهیز از تجاوز به حقوق دیگران رضایت در معاملات.	۲۰/۸۹ ، ۱۵۱/۶
	مجازات	یاور به رزاقیت خداوند	۳۴/۱۷ ، ۱/۵
پیامد اختلال در نظام فرهنگی	مجازات	سلب اعتماد عمومی کیفر دنیوی و اخروی.	۱۶۱/۴ ، ۸۴-۸۵/۱۱
زمینه های شکل گیری اقتصاد مقاومتی	معنوی	استغفار	۱۰-۱۲/۷۱ ، ۵۲/۱۱ ، ۳/۱۱
		استقامت و بردباری	۱۶/۷۲
	اجتماعی	جامعه پذیری دینی	۶۶/۵ ، ۹۶/۷

کتابنامه

* قرآن کریم.

۱. آقاییوسفی، علیرضا و دیگران (۱۳۸۸)، روان‌شناسی عمومی، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۲. تقی‌زاده داوری، محمود (۱۳۸۸)، مجموعه مقالات اجتماعی، قم: شیعه‌شناسی.
۳. حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۶۵.
۴. حسینی همدانی، سید محمد حسین (۱۴۰۴ق)، انوار درخشان، تهران: کتاب‌فروشی لطفی.
۵. رستگار خالده، امیر (۱۳۸۴)، در «گسترش نقش زنان در جهت حمایت‌های شغلی - خانوادگی»، تهران: مجله جامعه‌شناسی ایران، ش ۴.
۶. ریتزر، جورج (۱۳۸۲)، نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علمی.
۷. محمد پور، احمد (۱۳۸۹)، ضد روش، تهران: جامعه‌شناسان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی